

MONTSERRAT FIGUERAS PÀMIES

PROPIETAT I DESAMORTITZACIÓ: IDEES JURÍDIQUES
EN LA CATALUNYA DEL XIX**1. Presentació del tema**

Manuel Duran i Bas (1823-1907), fou el principal representant de l'escola jurídica catalana del segle XIX. El mèrit més important d'aquesta escola va ser aconseguir amb èxit la defensa del dret civil català, amenaçat greument pel moviment codificador del segle passat, que es volia fer un codi únic per a tota Espanya basat en les lleis de Castella.

Va ser llavors, quan els juristes de l'esmentada escola jurídica catalana, sota la direcció del citat Duran i Bas, van fer seva la teoria de l'escola històrica de Savigny i la van matisar amb la teoria d'un dret natural de caire tomista.

L'escola històrica defensava un dret format en la consciència del poble que, igual que la llengua, es plasmava en costums i usos que més tard es transformaven en lleis per l'aplicació de la ciència jurídica. I amb aquesta teoria aconseguien plenament el seu objectiu de defensa del dret català.

Així, l'obra de Duran titulada *Memoria sobre las Instituciones de derecho civil de Cataluña*, va servir de base a l'apèndix de dret civil català al Codi civil espanyol de 1889 i a la posterior Compilació de 1960, vigent encara avui dia.

Ara bé, com es relaciona Duran i Bas amb el fenomen de la desamortització, que també es produeix a Espanya a mitjans del vuit-cents?

Hem de dir, en primer lloc que l'autor va ser el principi portaveu de la burgesia catalana del seu temps, que per altra banda es configura com la protagonista del segle.

I precisament un dels conceptes bàsics burgesos és el de la societat fonamentada en la família, la propietat privada, la religió i el poder de l'Estat cristià. Són precisament les idees que Duran i Bas tenia sobre la propietat les que avui tocarem en relació amb el tema de la desamortització.

2. La fonamentació del dret de propietat en el pensament de Duran i Bas

Diu l'autor, que tots els que ell anomena «drets secundaris» (en front als drets anomenats «absoluts»), vénen d'un acte de la voluntat humana, que es la causa d'aquests drets, que per altra banda tenen tots un caràcter comú. Els divideix en «drets d'obligació» i «drets de propietat». El dret d'obligació és el «deure» en «sentit jurídic», que es considera un «dret derivat» també en sentit jurídic, perquè sempre existeix com a conseqüència d'un acte de la voluntat lliure, vingui del pacte, de l'equitat, etc.. Tal que vol dir l'autor és que tant el deure com el dret subjectiu deriven d'un acte de voluntat lliure.

Llavors, sempre segons Duran i Bas, el dret de propietat és un dret adquirit o «derivat» que, malgrat ser universal, ha estat també atacat històricament, i constitueix el poder que té l'home sobre les coses de la natura no lliure¹. Per a ell la propietat és una de les bases, com ja hem dit, de l'organització perfecta de les societats humanes². L'esperit que anima les diferents formes d'institucions també distingeix la individualitat històrica i les també diferents maneres de desenvolupament social dels Estats. És per això que l'organització de la propietat, influïda per les idees de cada època, influeix també en els sentiments i els costums de cada poble, al qual, i per via de reacció, contribueixen a donar un caràcter especial.

Els conceptes de propietat que sols es limiten al caràcter econòmic de la propietat i els que sols la miren com una institució de dret privat són conceptes limitats i incomplets, en tenir com a únic objecte les coses d'una manera independent de les obligacions i del dret de successions.

En canvi, com diu Savigny, el dret de propietat es coordina perfectament amb les obligacions i amb el dret successori. Per això, diu Duran, quan es reforma l'organització de la propietat es commouen les societats d'una manera molt forta. I també és pel mateix motiu que té tanta importància la conservació del propi dret per part de les províncies forals, especialment el seu dret successori³.

L'home està dirigit cap a una finalitat i té els mitjans per aconseguir-la. Un d'ells és la natura no lliure al servei de la finalitat humana. Així, en fer les seves coses, en comptes de canviar aquesta finalitat, contribueix a realitzar-la. I d'aquí surt l'harmonia universal.

La propietat també ha de tenir com a bases la llibertat i la igualtat, i només llavors estarà d'acord amb els principis essencials del dret natural⁴. Sembla que aquesta «igualtat» es referia al fet que tothom tingués propietats per igual, però això seria una contradicció amb la doctrina

de Duran. En tots els seus articles sobre la caritat⁵ existeix la constant de defensar la desigualtat en la riquesa, que Déu permet — diu — per l'equilibri social al que hem de dirigir-nos per mitjà de donacions a la beneficència particular. Una altra vegada veiem aquí a Duran com a portaveu de la burgesia que defensa sempre la beneficència privada en front de l'estatal.

Per altra banda ens cal fer ara un incís sobre la burgesia. En primer lloc hem de dir que existeixen tres característiques globals de la burgesia vuit-centista europea:

— El laïcisme. Ja que el burgès considerat com a grup és el resultat de la laïcificació de la societat, és a dir, es regeix per una concepció laica del món, per la pròpia raó i voluntat individuals, d'individus tots iguals. El burgès es veu lliure, o millor, es creu lliure, fora de tot ordre transcendent en què el treball i la propietat es condicionen. Les seves virtuts seran: la diligència, l'estalvi i el treball. La propietat serà el fruit d'aquest treball lliure. Ara bé, la burgesia catalana és laica a principis del XIX, però després es recatolitzava, cap a la meitat de segle, potser perquè l'estructura resultant de la ideologia catòlica era la que li convenia en alguns aspectes (defensa de la família, poder, religió i propietat com a bases de la societat, fruit també del pacte amb l'oligarquia centralista de caire catòlic).

— Una segona característica serà el liberalisme individualista: la societat és un estat d'individus sobirans que possibiliten la seva llibertat com a base perquè cada u pugui treballar i contractar.

L'Estat serveix a aquesta base defensant una esfera de llibertats individuals per a tots.

— I finalment la característica de la igualtat: degut al naixement no hi ha diferències socials. Aquestes surten per raons econòmiques privades, pel treball de cada u, pel propi esforç personal. Aquestes tres característiques de la nova burgesia europea es plantegen ja en el codi de Napoleó i també en els diferents codis europeus, inclòs l'espanyol, de 1889.

3. La Propietat i la seva organització històrica

És interessant, pel que fa al tema de la desamortització que ens ocupa, de veure també de quina manera Duran i Bas tracta de l'organització històrica de la propietat. Per a l'autor, al començament només hi va haver la propietat comuna indivisa dels béns entre els seus diferents grups de família. Més endavant l'espontaneïtat tindrà més energia i el treball personal serà més extens, i es produirà una oposició en-

tre el «tot» i les «parts». En l'antiguitat es van donar dues classes de vida: en primer lloc la nòmada, que només coneixia l'ús i el gaudi de les coses. Més endavant la vida sedentària, on apareix la genuïna propietat, però no encara individual sinó tribal.

Més tard sorgeix la propietat individual, quan sembla extingir-se el principi social. De totes maneres, amb l'aparició del cristianisme es produeix una revalorització d'aquest principi, al qual s'afegirà l'esperit germànic, cosa que produirà una jerarquització de la propietat.

Seguint la història, vindrà la caiguda del Antic Règim, degut al principi de personalitat consagrat de bell nou pel racionalisme i per la Reforma religiosa, que troba en el Dret Romà l'aplicació del principi de personalitat en ordre a la propietat.

I finalment, en el segle XIX, domina el sistema de propietat privada, el mòbil del qual és l'interès propi com a estímul de perfeccionament de la societat tot mantenint els homes en una necessària subordinació⁶.

Així doncs, no hi ha cap institució que hagi agafat formes tant diferents com la de la propietat: també la propietat moderna és lliure i natural⁷. Avui dia — diu Duran — ja no valen les antigues categories i formes simbòliques d'adquirir o perdre la propietat, com els caràcters generals dels béns, la seva divisió, el domini i drets reals que limiten la propietat⁸.

També es refereix concretament a Catalunya quan parla de l'organització de la propietat. Quan diu, per exemple, que s'ha d'organitzar segons les condicions del sòl, els costums de la població, l'esperit de l'organització de l'Estat, els principis d'organització social, les tradicions històriques del país. I que el legislador ha de tenir en compte aquests elements quan fa la reforma de les lleis sobre la propietat⁹, referint-se a la possible mutilació de les lleis catalanes sota la codificació espanyola.

D'altra part, exposa que l'organització de la propietat és l'organització de la nostra activitat lliure per sotmetre la nostra voluntat a l'aliena d'una manera parcial i amb finalitats jurídiques¹⁰.

Sembla que Duran aquí faci referència a la defensa de la propietat privada, els límits de la qual vénen marcats per la llei.

L'autor posa també una sèrie de prerrogatives al dret de propietat: la llibertat i la individualitat. Ara bé, la llibertat de l'individu i el bé públic són difícils de conciliar. Per a Duran, les «escoles individualistes» neguen aquest problema i les «socialistes» el confonen. En conseqüència, la solució s'ha de treure de l'harmonia d'ambdós elements¹¹.

La propietat privada deriva de la llibertat¹², s'exerceix sobre la matèria i necessita de la igualtat. Exemple d'això és el principi d'igual-

tat que en el Codi de Napoleó ha portat a la divisió de successions¹⁴.

Coïncidim amb Duran en el fet que la propietat sembla que és un dret inherent a la naturalesa humana (individual o col·lectiva). A l'home li ve donada per la seva condició d'ésser racional i de la seva capacitat d'ús i transformació (de vegades realitzada d'una manera científica) de la natura no lliure. De totes maneres, ens sembla que el dret de propietat individual no sempre ha estat en la consciència de l'home sinó que va sortir com un producte del progrés i de la tècnica i també del pensament. En un començament, sols existí en propietats comunitàries en les que els membres de la comunitat o tribu no sentien de cap manera la necessitat de propietat individual¹⁵. És curiós, però, que molt més tard hagin sorgit altra vegada les teories de propietats col·lectives per mitjà de l'Estat com a fruit del pensament evolucionat. Ara bé, la manera de «sentir» de l'individu primitiu en front de la propietat comunitària i el «sentir» de l'home modern en front de les propietats col·lectives per mitjà de l'Estat és molt diferent, ja que per al segon és conscient i, per tant, susceptible de discussió i de judici.

4. La desamortització

I ja com a conseqüència de l'examen de la propietat en la teoria de Duran, mirarem ara el fet de la desamortització, tan connectada amb la propietat, i que tant de transtorn va produir en el segle XIX, així com l'enfocament que li dona l'autor.

Ens cal, però, fer primer una petita referència a les lleis econòmiques, segons Duran, en connexió amb la propietat. Diu que la influència d'aquestes lleis ha vingut en auxili dels principis polítics que han assenyalat la condició de «lliure» de la propietat privada. I encara que en l'organització de la propietat, hi entren també d'altres principis, a més dels econòmics, la vida econòmica és bàsica perquè el desenvolupament social sigui bo. Els errors de les legislacions modernes es deuen a les exageracions polítiques més que no pas a la influència de la doctrina econòmica¹⁶.

I és precisament per afavorir la vida econòmica que Duran es pronuncià a favor de la desamortització del segle passat, el principi de la qual va ser el d'activar la propietat, sobretot agrària, que llavors estava en possessió de les anomenades «mans mortes» de l'Església, dels grans aristòcrates i dels béns comunals dels Ajuntaments.

Tant és així que, el mateix Duran, exposa en la Crònica Parlamentària del «Diari de Barcelona» del 23 de febrer de 1855, que és partidari del principi de desamortització per la influència social de la ma-

teixa, i també perquè l'Estat pugui fer un ampli sistema d'obres públiques amb el producte obtingut de les vendes¹⁷.

Amb allò que no va estar tan conforme va ser amb la manera com es va dur a terme, ja que va ser — segons ell — un expoli dels béns de les ciutades «mans mortes» sense, per altra banda, compensació de cap mena. I això anava en contra del principi de propietat privada com a connatural a l'home¹⁸.

És ben veritat que el fet de la desamortització espanyola va tenir la seva problemàtica i la seva història. També és cert que les anomenades «mans mortes», que com ja hem dit eren els béns del clergat, dels ajuntaments, de les corporacions i també dels aristòcrates, eren béns que deixaven de produir riquesa per falta d'explotació adequada. L'explicació de per què es va mantenir així l'estructura agrària potser va ser degut a que com és sabut, des de la conquesta d'Amèrica. Espanya importava d'altres països tot allò que necessitava per mitjà de l'or de les Indies. Va ser llavors que el país va deixar de preocupar-se de la seva riquesa agrària i del seu desenrotllament agrícola. Però el sistema es va col·lapsar quan es va perdre la majoria de les colònies a partir de 1820. Les ciutats es van quedar sense menjar i van haver de dependre d'un sector primari improductiu. És per això que es va atribuir a la improductivitat de les «mans mortes» el desastre econòmic. Fruit de la situació van ser les lleis de desamortització de 1820, 1835, 1845 i 1855, quen van ser acollides en el món rural com una cosa imposada des de fora, degut en especial a la manera com es va fer aquesta desamortització. Va ser llavors també quan aquest medi rural, no per desconfiança cap al poder central sinó creient defensar els seus béns, es va posar al costat de la causa de l'arxiduc Carles, germà de Ferran VII i aspirant a la corona d'Espanya en lluita contra els partidaris de la futura Isabel II. No cal dir que l'arxiduc Carles s'oposava també a les lleis de desamortització.

I encara que això no vol dir que fos la desmortització la causa directe de les guerres carlines, sí que va contribuir en canvi a les lluites civils que van devastar el país durant més de setanta-cinc anys.

Allò que va passar en realitat amb els béns desmortalitzats va ser que els van comprar els burgesos enriquits a les ciutats; i si bé l'agricultura va millorar una mica també és veritat que, en alguns llocs d'Espanya, com ara Andalusia, els latifundis van passar de mans eclesiàstiques o nobiliàries a mans burgeses, la qual cosa va portar a un caciquisme dins el medi agrícola i a una situació de la pagesia tant o més dolenta que abans. En la majoria de regions espanyoles, llevat de Bascònia, Navarra, Catalunya, València i Galícia, tots el capitals lliures de les ciutats es van invertir en possessions territorials, on van immobilit-

zar-se. En canvi, en les regions esmentades la compra de terres desamortitzades es va veure també dificultada per les faccions carlines. I en quedar el capital de la burgesia més lliure, va contribuir al desenrotllament industrial d'aquestes regions al llarg de tot el segle XIX. La quasi impossibilitat a Catalunya, per exemple, de comprar terres desamortitzades¹⁹ va ser el motiu que per la segona llei de desamortització es tornessin moltes terres als ajuntaments. Però tot això tampoc va ser bo, aquí, per a l'agricultura ja que, afegida a les lluites carlines, la desamortització no va donar, a curt termini, el fruit desitjat en favor del procés agrari.

Després d'examinar la situació, ens toca ara veure què ens diu Duran i Bas sobre el problema.

D'entrada és partidari, com ja hem dit,, del principi de desamortització²⁰, però critica durament la manera com es va dur a terme. Concretament critica totes les esmentades lleis (1820, 1836, 1845 i 1855)²¹. Pel que fa a l'última llei de desamortització, la del 1855, són interessants els seus articles al «diari de Barcelona»²². Aquests articles més tard van ser recopilats en un treball titulat *La desamortización* i recollit en els *Escritos Segunda Serie*²³ publicats el 1895, quaranta anys després de la publicació periodística. En aquests *Escritos Segunda Serie*, Duran es reafirma en les seves primitives opinions dels articles del «Diari de Barcelona». Exposa en aquest treball que el principi de desamortització havia d'establir-se a poc a poc²⁴.

Assenyala com a greu error polític i econòmic el fet de defensar la desamortització només com a finalitat rendística ja que, segons ell, l'únic i veritable benefici de la desamortització era el que més tard i a poc a poc es podria haver notat, amb l'increment de la riquesa territorial i, darrera d'aquest, el de l'increment de la matèria imposable²⁵. El seu desig era que la desamortització es fes d'una manera legal²⁶. I en canvi cap de les lleis desamortitzadores va fer-se així, sinó que van fer-se segons l'esperit revolucionari, sense cap respecte a d'altres principis importants²⁷.

Finalment exposa, com a conclusió, que les lleis de desamortització no van saber acomplir el principi econòmic, tal com ho demanaven els interessos del país i el degut respecte a tots els drets²⁸. Ens diu que no hi ha cap principi econòmic que pugui ser absolut perquè no hi ha cap qüestió social que no sigui complexa²⁹. I repeteix que va ser un error polític i econòmic posar per damunt de la finalitat social, la finalitat rendística d'increment de la matèria imposable que aportava la desamortització³⁰.

Montserrat Figueras Pàmies

Universitat de Barcelona

NOTES

¹ La propietat com a dret innat és una concepció de Locke. Cfr. M. DURAN I BAS, *Apuntes de clase de Filosofía del Derecho*, recollits pel seu alumne Salvador Bové i Salvador, Barcelona 1874, pp. 120-124.

² Cfr. M. DURAN I BAS, *El derecho en las legislaciones civiles del siglo XIX*, dins *Escritos Primera Serie*, Barcelona 1852, pp. 141-142.

³ M. DURAN I BAS *Memoria sobre las instituciones de derecho civil de Cataluña*, Barcelona 1883, p. 124. Vegeu també *El derecho en las legislaciones civiles del siglo XIX*, dins *Escritos Primera Serie*, o.c., p. 141.

⁴ M. DURAN I BAS, *El derecho en las legislaciones penales del s. XIX*, dins *Escritos Primera Serie*, o.c., p. 148.

⁵ Publicats en el «Diario de Barcelona» amb els següents títols i dates: *Estudios sobre la Caridad: la propiedad*, 7 de novembre de 1855, 28 nov. 1855 i 6 desembre de 1855.

— *La desigualdad en las riquezas*, 19 de desembre de 1855.

— *La propiedad segun el catolicismo*, 12 de febrer de 1856.

— *Remedios contra la miseria*, 21 de febrer de 1855, 2 de maig de 1856, 15 d'abril de 1856, 26 abril, 6 de maig, 14 de maig, 27 de maig, 4 de juny, 17 de juny, 8 de juliol, 16 de juliol, 31 de juliol, 6 d'agost, 14 d'agost, 21 d'agost, 7 de setembre, 8 d'octubre, 22 d'octubre i 29 d'octubre, 6 i 12 de novembre, 10 de desembre de 1856 i 15 de gener de 1857.

⁶ M. DURAN I BAS, *Apuntes*, o.c., pp. 170 i ss.

⁷ Diu Duran: «Derivada de la naturaleza de las relaciones necesarias del hombre con las cosas, no de la ley, su organización debe estar conforme con su esencia. El hombre domina la materia para la realización de un fin y la libertad es la primera condición de la propiedad privada» (M. DURAN I BAS, *El derecho en las legislaciones civiles del s. XIX*, o.c., pp. 148-149).

⁸ M. DURAN I BAS, *La escuela histórica y Savigny*, dins *Escritos Primera Serie*, o.c., p. 248.

⁹ M. DURAN I BAS, *La escuela jurídica catalana*, dins *Escritos Primera Serie*, o.c., p. 369.

¹⁰ M. DURAN I BAS, *El derecho en las legislaciones civiles del s. XIX*, dins *Escritos Primera Serie*, o.c., p. 143.

¹¹ M. DURAN I BAS, *Discurso inaugural del Congreso Jurídico de Barcelona*, Barcelona 1881.

¹² M. DURAN I BAS, *Memoria sobre las instituciones*, o.c., pp. 207-228.

¹³ M. DURAN I BAS, *El Derecho en las legislaciones civiles*, o.c., p. 148.

¹⁴ *Ibidem*, p. 250.

¹⁵ Per veure això només cal repassar la història dels pobles antics, inclòsa la Bíblia.

¹⁶ M. DURAN I BAS, *El derecho en las legislaciones civiles.*, o.c., p. 149.

¹⁷ Vegeu la *Crònica parlamentaria* del «Diario de Barcelona» de 23 de febrer de 1855.

¹⁸ M. DURAN I BAS, *La desamortitzación*, o.c., pp. 438-445. Aquest escrit és el resum dels articles del «Diario de Barcelona» mentre es discutia a les Corts el projecte de Llei de Desamortització, que va arribar a ser llei aquell mateix any de 1855.

¹⁹ Ja que a tot intent de compra li seguia la represàlia carlina, inclòsa la mort del comprador.

²⁰ M. DURAN I BAS, *La desamortitzación*, o.c., p. 437.

²¹ *Ibidem*, pp. 447-448.

²² Els articles del «Diario de Barcelona» són: *La desamortitzación. Art. I*, 8 de maig de 1855. *Art. II*, 10 de maig de 1855. *Art. III*, 24 de maig de 1855. *Art. IV*, 28 de maig de 1855 i *Art. V*, 31 de maig de 1855. (23) o.c.

²⁴ M. DURAN I BAS, *La desamortitzación*, o.c., p. 449.

²⁵ *Ibidem*, pp. 480, 481.

²⁶ *Ibidem*, p. 462.

²⁷ *Ibidem*, pp. 448, 450, 454, 471, 472.

²⁸ *Ibidem*, pp. 483, 484.

²⁹ *Ibidem*, pp. 445, 446.

³⁰ *Ibidem*, p. 449.